

BEGAVÎ VE HADİS SAHASINDAKİ ÇALIŞMALARI

Yrd. Doç. Dr. Saffet SANCAKLI

İnönü Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Alimler, peygamberlerin vârisleri olma şerefine hâiz oldukları için topluma rehberlik ve önderlik yapmakla yükümlü ve çevrelerini aydınlatan güzide şahsiyetlerdir. Yaşadıkları zaman kesiti içerisinde insanları aydınlattıkları gibi, ölümlerinden sonra da bıraktıkları eserlerle insanları aydınlatmaya, topluma ışık vermeye devam ederler. Kimi yaşadığı kendi bölgesini aydınlatırken, kimi de çok daha geniş bir coğrafyada tesir icrâ ederek insanlara faydalı olurlar. İşte sözünü ettiğimiz bu güzide âlimlerden birisi H.V. /M. XI. asırda yaşamış olan muhaddis ve şârih Begavî'dir.

Begavî siyasî, dinî ve ilmî açıdan önemli bir konuma sâhip olan Horasan bölgesinde yaşamış bir âlimdir. Begavî'nin yaşadığı dönem, dört büyük İslâm devletinden biri olan Büyük Selçuklu İmparatorluğunun tarih sahnesine çıktığı ve Anadolu'nun Türkler tarafından vatan haline getirildiği bir dönemdir. Dolayısıyla Begavî'nin yaşadığı H.V. asır dünya tarihi açısından önemli bir zaman kesitidir.

H.V. asırda çok kıymetli ilim ve fikir adamları yetişmiş, ilmî müesseseler, kütüphaneler tesis edilmiştir. Begavî'nin çağdaşı olan belli başlı âlimler arasında

İbn Hazm (ö. 456/1063), Beyhakî (ö. 458/1065), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Rağîb el-İsfehanî (ö. 463/1071), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Vâhidî (ö. 468/1076), Cürcânî (ö. 471/1078), Cureynî (ö. 478/1085), Serahsî (ö. 490/1097), Tebrîzî (ö. 502/1108), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi şahsiyetleri zikredebiliriz.⁽¹⁾ Bu makalemizde Begavî'nin hayatı, eserleri ve hadis sahasındaki çalışmaları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

A- HAYATI

Begavî H. 433/M. 1041 yılında Horasan'ın Merverrûz ile Herât arasında bulunan *Bağşûr* veya *Bağ* denilen küçük bir kasabada dünyaya gelmiştir.⁽²⁾ Bu yere nisbetle kendisine Begavî denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur.⁽³⁾ Burada dünyaya gelen pek çok âlim aynı şekilde Begavî nisbesiyle anılmıştır.

Künyesi "Ebû Muhammed" olan Begavî'nin tam ismi Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî el-Ferrâ'dır.⁽⁴⁾ Bazı kaynaklara göre babası kürk alım-satım işleriyle meşgul olduğu için kendisine İbnü'l-Ferrâ (kürkçünün oğlu) denilmiştir.⁽⁵⁾ Başka kaynaklar ise bizzat kendisinin kürkçülük mesleğiyle uğraştığı için kendisine el-Ferrâ (kürkçü) denildiğini kaydederler.⁽⁶⁾ Dolayısıyla Begavî, her iki şekilde el-Ferrâ ve İbnü'l-Ferrâ olarak anılmıştır. Begavî'ye nisbet edilen lâkabların sayıları oldukça çoktur. En meşhûr lâkabları şunlardır:

- (1) Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, 529-X, 606; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 50-189; Zehebî, *el-Iber*, II, 267-407; Topaloğlu, Nuri, *Selçuklu Devri Muhaddisleri* 185-187.
- (2) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, I, 467-468; Sem'ânî ve İbnü'l-Esîr Begavî'nin doğum yeri olan Bağşûr'un Merv ile Herât arasında bir yer olduğunu kaydederler. (Bk. Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 374; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, I, 164). Merv ile Merverrûz şehirleri birbirine yakın olmakla beraber ayrı ayrı şehirlere olduğunu belirtmek gerekir. Günümüz haritalarına baktığımızda Merv'in Türkmenistan, Herât'ın ise Afganistan sınırları içerisinde yer aldığını görürüz. Zirikî Begavî'nin doğum tarihini H. 436/M. 1044 olarak vermekte ve el-Hamevî ile çelişkiye düşmektedir. (Bk. Zirikî, *el-A'lâm*, II, 284). Hamevî'nin verdiği bilgiler daha eski bilgiler olduğu için onun verdiği doğum tarihini tercih etmekte bir beis görmemekteyiz.
- (3) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, I, 468; İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 137.
- (4) İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 136; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 63; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, 457; Dâvudî, *Tabakât*, I, 161.
- (5) Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIII, vr. 117 a-b; İbn Tağriberdî, *en-Nücûm*, V, 224; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 49.
- (6) İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 137; Ebu'l-Fidâ, *Muhtasar*, II, 240.

Muhyi's-Sünne⁽⁷⁾, Rüknu'd-Dîn⁽⁸⁾, Şeyhü'l-İslâm⁽⁹⁾, Muhyi'd-Dîn⁽¹⁰⁾, Nâsiru'l-Hadîs⁽¹¹⁾ ve Zâhiru'd-Dîn⁽¹²⁾. Bütün bu lâkablar Begavî'nin ilmî seviyesine, hadis ilmîndeki gayretine işâret etmektedir.

Begavî'nin çocukluğu, ilk tahsili ve gençliği hakkında kaynaklarda hemen hemen hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Tahsilini muhtemelen doğduğu kasaba olan Bağşûr'da ve daha sonra gittiği, kendisine ikinci vatan edindiği Merverrûz'da yapmıştır.⁽¹³⁾ İlim arzusuyla Merverrûz'a yerleşen Begavî⁽¹⁴⁾ burada hadis, fıkıh ve tefsir gibi İslâmî ilimleri tahsil ettikten ve bu ilimlerde derinleştikten sonra⁽¹⁵⁾ bu ilimleri pek çok talebeye öğretmiştir.⁽¹⁶⁾ Begavî'nin iyi bir eğitim aldığı ve kendisini çok iyi yetiştirdiği kesindir. Kendilerinden hadis naklettiği hocalarının sayısı 80'i geçmektedir. Bu hocaları arasında Ebû Ali Kâdî Huseyn b. Muhammed b. el-Mervezî (ö. 462/1070), Ebû Ömer Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî (ö. 463/1071), Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muhammed el-Bûşencî (ö. 467/1074), Ebu'l-Hasan Ali b. Yûsuf el-Cüveynî (ö. 463/1071), Ebû Ali Hassân b. Saîd el-Menîî (ö. 463/1071), Ebû Tâhir Ömer b. Abdilazîz el-Fâşânî (ö. 463/1071), Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzîn el-Kuşeyrî'yi (ö. 465/1073) sayabiliriz.⁽¹⁷⁾

Begavî'nin ilim uğruna Merverrûz'dan başka Horasan'ın diğer illerine de gittiğini kuvvetle tahmin etmekteyiz. İbn Tağriberdî (ö. 874/1469) Begavî'nin seyahatleri konusunda isim belirtmeden "Şehirler gezdi." ifâdesini kullanmaktadır.⁽¹⁸⁾ Buradan hareketle Begavî'nin ilim tahsili için Horasan'ın diğer şehirlerine de

(7) Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, I, 10.

(8) Zehebî, *el-Iber*, II, 406; Subkî, *Tabakât*, IV, 215; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, 457.

(9) Zehebî, *Siyer*, XIX, 439.

(10) İbn Kâdî Şehbe, *Tabakât*, I, 281 (Dipnot 2).

(11) Begavî, *Şerhü's-Sünne*, vr. 2-a (Süleymâniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Kısmı, No: 246).

(12) İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 136.

(13) Bk. Brockelmann, *Begavî Mad.*, *İslâm Ansiklopedisi*, II, 449.

(14) Dâvudî, *Tabakât*, I, 162.

(15) İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 193.

(16) Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 63; Yâfîî, *Mirât*, III, 213; İbn Tağriberdî, *en-Nücûm*, V, 223; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 49.

(17) Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, III, 256; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIII, vr. 117-a, *Tezkiratu'l-Huffâz*, IV, 1258; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 50; Dâvudî, *Tabakât*, I, 161; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 314.

(18) İbn Tağriberdî, *en-Nücûm*, V, 223.

gitmiş olabileceğini söylememiz mümkündür. Ayrıca Begavî'nin yaşadığı çevrede pek çok ilim merkezi mevcut idi. Begavî'nin bu yerlere gitmemiş olması düşünülemez. Kaynaklarda bu konuda kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Begavî'nin eserleri incelendiğinde itikatta selef ekolünü tâkip ettiği görülmektedir. İtikâdî konuları selefin görüşleri istikâmetinde ele almakta, konuyla ilgili olarak seleften nakiller yapmaktadır. ⁽¹⁹⁾ Bu durumu biyografik kaynaklar da tescil etmektedir. ⁽²⁰⁾ Bununla beraber bazı itikâdî konularda Eş'arîlerin görüşlerini paylaştığı görülmektedir. ⁽²¹⁾

Begavî amelde Şafiî mezhebini takip etmektedir. Bu durumu eserlerinde çok açık olarak görmek mümkündür. ⁽²²⁾ Ayrıca Begavî Şâfiî fikhına dâir "Tehzîbu'l-Ahkâm" isimli eserini kaleme almıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Begavî, mezhepler konusunda tutucu bir tavır içerisinde olmayıp, oldukça serbest ve geniş düşünceli birisidir. Kuvvetli gördüğü bazı görüşleri, kendi mezhebinin hilâfına olsa dahi tercih etmekte bir beis görmemektedir. ⁽²³⁾ Begavî'nin hayatı Şâfiî'lerin tabakât kitaplarında anlatılmaktadır.

Begavî'yi anlatan biyografik kaynakların çoğu, O'nun zühd ve takvâ sâhibi biri olduğundan bahseder. Kaynakların vermiş olduğu bilgilerden öyle anlaşılıyor ki, O'nun, gösterişten ve riyâdan uzak, basit ve sâde bir yaşayışı vardı. O, dünya malına tamah etmeyen, üstün ahlâkî meziyetlere sâhip, şahsîyetli, iyi niyetli ve karakter sâhibi bir kişiydi. Hanımı vefât ettiğinde gözü tok olduğu için mirâsından hiçbir şey almaya tenezzül etmemiştir. ⁽²⁴⁾ Varolan ile yetinir, az şeye kanaat ederdi. Bir zamanlar yalnız kuru ekmek yediği için, halk tarafından kınanınca, zeytin yağını ekmeğine katık yapmaya başlamıştır. ⁽²⁵⁾ İhlâs ve takvâsı eserlerine de yansımış ve iyi niyeti sebebiyle eserleri hüsnü kabul görmüş, âlimler bu eserlere sâhip olmak için âdetâ birbirleriyle yarışmışlardır. ⁽²⁶⁾

(19) Örnekler için bk. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 78, 140-141, 157; *Meâlimü't-Tenzil*, II, 51-52, 229-230; III, 394; V, 111-112, 193-195.

(20) Zehebî, *Siyer*, XIX, 441; Subkî, *Tabakât*, IV, 214; İbn Kâdî Şehbe, *Tabakât*, I, 28; Aliyyu'l-Kârî, *Mirkât*, I, 10.

(21) Örnekler için bk. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 74, 79, 83.

(22) Örnekler için bk. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 300; II, 225.

(23) Örnekler için bk. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, II, 12, 641-642; IV, 13; VI, 44.

(24) İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 137; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 63.

(25) Subkî, *Tabakât*, IV, 214; Dâvudî, *Tabakât*, I, 162.

(26) Zehebî, *Siyer*, XIX, 441.

Pek çok âlimin vefât tarihi konusunda ihtilâf olduğu gibi, Begavî'nin ölüm tarihi konusunda da ihtilâf söz konusudur. Ölüm tarihi H. 510 (27), H. 515 (28) ve H. 516 (29) olarak üç farklı şekilde gösterilmektedir. Biyografik kaynakların çoğu Begavî'nin H. 516/M. 1122 yılında vefât ettiği noktasında birleşmektedir. Dolayısıyla çoğunluğun ve daha eski kaynakların görüşünü kabul etmenin daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Begavî H. 516 tarihinde Merverrûz'da vefât etmiş ve Merverrûz'un yakınında Talkân denilen yerde hocası Kâdî el-Huseyn'in (ö. 462/1070) yanına defnedilmiştir.

B- ESERLERİ

Begavî İslâmî ilimlerin hemen hemen her sahasında, tefsir, fıkıh hadis ve kırâat ilminde eser verecek seviyede kendini yetiştirmiş çok yönlü bir âlimdir. Özellikle bu dört ilimde otorite idi. Kalem almış olduğu eserler asırlarca okunmuş ve günümüzde de okunmaya devam etmektedir. Begavî eserlerini Arapça ve Farsça olmak üzere iki dilde yazmıştır. Farsça o zaman için edebiyat dili olarak rağbet görülen bir dil olup, bazı eserler bu dilde kaleme alınmıştır. Eserlerinin bir kısmı matbû, bir kısmı yazma halinde, bir kısmı da kayıp bulunmaktadır. Kırâatla ilgili bir eseri, bir tefsiri, hadislerle ilgili sekiz eseri, fıkıhla ilgili yedi eseri ve değişik konularla ilgili bir eseri olmak üzere toplam 18 eseri bulunmaktadır. Şimdi bunları sırasıyla vermek istiyoruz:

1) el-Kifâye fi'l-Kırâe. (30)

Eserin yazma nüshası Musul Umûmî Evkâf Kütüphanesinin Hazâinü Medreseti'l-Hayyât bölümünün Mecmûalar kısmında 16/37 numarada kayıtlı bulunmaktadır. (31)

2) Me'âlimü't-Tenzîl (Matbû).

(27) İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 136-137; Hüvansârî, *Ravzât*, III, 188; Zirikî, *A'lâm*, II, 254.

(28) İbn Tağriberdî, *en-Nücûm*, V, 223-224.

(29) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, I, 468; Ebu'l Fidâ, *Muhtasar*, II, 240; İsnevî, *Tabakât*, I, 206; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*- XIII, vr. 117-b; *Siyer*, XIX, 442; Subkî, *Tabakâtu's-Suğrâ*, vr. 57a-b; İbn Bedrân, Abdulkadîr, *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkîr*, IV, 348.

(30) Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1499; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 312.

(31) Bk. Sâlim Abdürrezzâk Ahmed, *Fihrisu Mahtûtâti Mektebeti'l-Amme fi'l-Musul*, V, 119.

3) Şerhü's-sünne (Matbû).

4) Mesâbîhu's-sünne (Matbû).

5) el-Envâr fî Şemâli'n-Nebiyi'l-Muhtâr (matbû).

6) el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn. (32)

7) Şerhu Câmi't-Tirmizî. (33)

Fuât Sezgin eserin Medine'de Mahmûdiye kütüphânesi 35 numarada olduğunu söylemektedir.

8) el-Erbe'ûn. (34)

9) Fedâilü's-Sahâbe. (35)

10) el-Medhal ilâ Mesâbîhi's-Sünne. (36)

11) Fetâvâ-i Begavî

Begavî'nin fetvâlarının bulunduğu bir eserdir. Yazma nüshası Süleymâniye Kütüphanesinin 675 nolu mecmûasının 224a-337b varakları arasındadır.

12) el-Fetâvâ

Bu eser Begavî'nin, hocası olan Kâdî Huseyn'in fetvâlarını topladığı bir eserdir. (37) Eserin yazma nüshası Dımeşk'de Zâhireye Kütüphanesi Fıkhü's-Şâfiî bölümünde 375 numarda kayıtlı bulunmaktadır. (38)

(32) İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 136; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIII, vr. 117-a; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 63; Yâfiî, *Mirât*, III, 213; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 193; Bu eserin yazma nüshasının Mekke'de şeyh Celâlüddîn el-Berrî'nin özel kütüphanesinde olduğu kaydediliyor (Bk. Affâf Abdülgafûr, *el-Begavî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr*, 51).

(33) Brockelmann, *Suppl.*, I, 268; Sezgin, Fuât, *GAS*, I, 155.

(34) Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIII, vr. 117-a; Sem'ânî, *et-Tahbîr*, I, 549; Subkî, *Tabakât*, IV, 92.

(35) Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1276.

(36) Brockelmann'ın haber verdiği bu eser Kâhire'de Kavala Kütüphanesi, I, 94 numarada kayıtlı bulunmaktadır. (Bk. Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 235) Aynı zamanda Fihristlerde el-Medhal fî Usûli'l-Hadîs şeklinde anılan ve 11 varak olduğu belirtilen bir eserden bahsedilmektedir. Bu iki eserin aynı olduğunu tahmin etmekteyiz. (Bk. *Fihrisu Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye*, I, 288, *Mustalahü'l-Hadîs* bölümü, Kavala, II, Kâhire).

(37) Subkî, *Tabakât*, IV, 214; Dâvudî, *Tabakât*, I, 161-162; Brockelmann, *Begavî Mad.*, İ.A., II, 449.

(38) Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 29 (Muhakkiklerin Mukaddimesi, 1983, el-Mektebetü'l-İslâmî bsk.)

13) Tehzîbu'l-Ahkâm .⁽³⁹⁾

Eser dört cilt olup birinci cildi Ezher kütüphanesinde Fıkhü's-Şâfiî bölümünde 43 numarada ve Dâru'l Mısıryye'de yine Fıkhü's-Şâfiî bölümünde 448 numarada bulunmaktadır. ⁽⁴⁰⁾ İkinci ve dördüncü ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde III. Ahmed kısmında 870 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Üçüncü cildi ise Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi Koğuş kısmında 780 numarada kayıtlıdır. Bu eserin bazı bölümlerinin baskısı yapılmıştır.

14) Şerhu Muhtasarı'l-Müzenî .⁽⁴¹⁾**15) Tâcu'l-Arûs ve Mezhebu'l-Hemmi ve'l-Bûs.**

Bağdat Evkâf kütüphanesinin fihristinde Begavî'nin böyle bir kitabının olduğu belirtilmektedir. ⁽⁴²⁾

16) Mu'cemu's-Şuyûh .⁽⁴³⁾**17) Tercemetü'l-Ahkâm**

Fıkha dâir olan bu eser Farsça olup yazma nüshası Nuruosmâniye kütüphanesinde 2282/2 numarada kayıtlı 215b-304b varakları arasında bulunmaktadır.

18) el-Kifâye fi'l-Furû' .⁽⁴⁴⁾

Fıkıhla ilgili Farsça olan bu eserlerin yazma nüshası Tahrân üniversitesinde bulunmaktadır. ⁽⁴⁵⁾

C- HADİS SAHASINDAKİ ÇALIŞMALARI

Begavî'nin hadis sahasındaki şöhretinin diğer sahalardaki şöhretinden daha yaygın olduğu kanaatindeyiz. Kur'ân'ın anlaşılması konusunda gayret sarfettiği

(39) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, I, 468; İbn Hallikân, *Vefayât*, II, 136; Yâfiî, *Mirât*, III, 213.

(40)- Bk. Muhammed İbrâhim Şerîf, *el-Begavî ve Tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 170.

(41) Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1635.

(42) Muhammed İbrahim Şerîf, *el-Begavî ve Tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 170.

(43) Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1735; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 312.

(44) Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1499; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 312.

(45) Muhammed İbrâhim Şerîf, *el-Begavî ve Tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 147.

gibi, Sünnet'in anlaşılması ve yayılması için de çok çaba sarfetmiş ve gayret göstermiştir. Bir ömür boyu müslümanları Kur'ân ve Sünnet'e sarılmaya çağırmıştır. Toplumun cehâletle, hurâfelerle bir yere varamayacağı, felâhın ve kurtuluşun ancak ilimle mümkün olacağı görüşündedir. Yaşadığı dönemde ilimden uzaklaşıldığından, ilmin terk edildiğinden üzüntü ile bahsetmekte ve bu durumdan şikâyetçi olmaktadır. (46) Eserlerini bu gaye ile kaleme almıştır. Begavî'nin yazmış olduğu 18 eserden sekiz tanesi hadis ile ilgilidir. Bu eserlerden en meşhûr olanları, Şerhü's-Sünne, Mesâbîhu's-Sünne ve el-Envâr fî Şemâilî'n-Nebiyî'l-Muhtâr isimli eserleri elimizde matbû olarak bulunmaktadır. Diğerleri ise yazma halinde olup basılacakları günü beklemektedir. Elimizde matbû bulunan bu üç eser üzerinde bazı değerlendirmeler yapacağız.

Begavî'nin el-Envâr fî Şemâilî'n-Nebiyî'l-Muhtâr isimli eseri isminden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in vasıflarından, özelliklerinden ve şemâilinden bahsetmektedir. 1989'da iki cilt halinde basılmış olan bu eserde hadisler bâb başlıkları altında tasnif edilerek nakledilmektedir. Eserde 102 bâb ve 1257 hadis bulunmaktadır. Sadece hadislere yer verilen eserde Begavî'nin herhangi bir yorumu veya açıklaması sözkonusu değildir. Hadislerin tamamı Şerhü's-Sünne'deki bâb hadisleri gibi Begavî'ye kadar ulaşan senedlerle nakledilmektedir. Hadis sonlarında bazı hadislerin kısa olarak sıhhat durumları belirtilmektedir.

Begavî'nin hadis sahasındaki mütehasşışlığını görmek isteyen bir kişinin öncelikle Mesâbîhü's-Sünne ve Şerhü's-Sünne isimli eserlerini tetkik etmesi gerekir. Hadis kaynağı olarak kabul edilen bu iki eser "ale'l-ebvâb" sistemine göre hazırlanmış derleme mâhiyetinde eserlerdir. Kâtib Çelebi Mesâbîh'in bu özelliğini şu şekilde değerlendirmektedir: "*Derleme mâhiyetinde daha önce yazılan eserlerin en güzeli Begavî'nin Mesâbîh'idir. Çünkü onun tertibi çok güzel olup hadisler yerli yerince yerleştirilmiştir. Bir kimse herhangi bir bâbın yerini değiştirmeye kalksa Begavî'den daha uygun bir yere o bâbı yerleştiremez.*" (47) Mesâbîhu's-Sünne ilim çevrelerinde çok büyük ilgi görmüştür. Nitekim buna işâretle Brockelmann, Begavî'nin İslâm dünyasındaki şöhretini Mesâbîhu's-Sünne adlı eserine borçlu olduğunu ifade eder. (48) Begavî'nin Mesâbîhu's-

(46) Begavî, Şerhü's-Sünne, I, 53-54.

(47) Kâtib çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II, 1701-1702.

(48) Brockelmann, Begavî Mad. İ.A., II, 449.

Sünne'de geçen hadisleri senedsiz olarak nakletmesi âlimler arasında dikkat çekmiştir. Bazı istisnâlar hariç tutulacak olursa bu uygulamayı Begavî'nin başlattığı söylenebilir. Begavî, mukaddimesinde Mesâbîh'deki hadislerin senedlerini, uzatmaktan sakındığı için hazfettiğini, eserinde geçen zayıf ve garip hadislere işâret ettiğini, mevzû ve münker hadis almadığını belirtmiştir. (49)

Begavî, Mesâbîhu's-Sünne'de, bilinenin dışında, geleneklere aykırı olarak uyguladığı "Sihâh" ve "Hisân" kavramlarından dolayı yoğun tepki ve tenkidlere mâruz kalmıştır. Her bâbın konusuyla ilgili olan hadisler "Sihâh" ve "Hisân" isimleri altındaki bölümlerde zikredilmiştir. "Sihâh" ismi altında Buhârî ve Müslim hadisleri nakledilmekte, "Hisân" ismi altında da Sünenler de geçen hadislere yer verilmektedir. Begavî'nin bu şekilde hadisleri kaynaklara göre sınıflandırmaya tâbi tutmasının tamamen kendi nev'i şahsına munhasır olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü hiç bir âlimin böyle bir uygulama yaptığı görülmemiştir. İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) Begavî'nin kullandığı Hisân tâbirinin hadisçilerce bilinmediğini ve Begavî'nin bu tutumunu hasen kavramında karışıklığa yol açtığını söyler. Çünkü Hisân bölümüne alınan hadisler içerisinde hasen hadisler olduğu gibi hasen olmayan hadisler de vardır. (50) Nevevî de (ö. 676/1277) İbnü's-Salâh'ın görüşlerine katılmakta ve Sünenlerde sahih, hasen ve zayıf, hatta münker hadisler bulunduğunu ileri sürerek Begavî'nin Sünen'lerden derlediği hadislerin hepsine birden Hisân demenin doğru olmadığını ifâde eder. (51) Bu konuda Begavî'yi savunarak O'nun yaptığının bir ıstılâh olduğunu, ıstılâhlar konusunda tartışılmayacağını ileri sürenler de olmuştur. Hatîb Tebrîzî (ö. 737/1336) Begavî'ye muhâlif olan İbnü's-Salâh ve Nevevî'ye hayret etmiştir. (52) Muhyiddîn el-Kâfiyeci de (ö. 879/1474) Begavî'nin uygulamasını normal karşılayanlardandır. (53) İbn Hacer (ö. 852/1448) Begavî'nin Mesâbîh'te kullandığı Hisân tâbirini kendisince ıstılâh haline getirdiğini böylece her hadisin sonunda bunu sünen ashâbı tahric etmiştir demeye hâcet kalmadığını, ancak Begavî'nin bu ıstılâhının örfî ıstılâhta yerinin olmadığını ifâde eder. (54) İbn Kesîr (ö. 774/

(49) Begavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, I, 109-110.

(50) İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, 23.

(51) Suyûtî, *Tedrîb*, I, 165.

(52) Suyûtî, *Tedrîb*, I, 165.

(53) Kâfiyeci, *el-Muhtasar fî ilmi'l-Eser*, 114.

(54) Suyûtî, *Tedrîb*, I, 165-166.

1372) ⁽⁵⁵⁾ ve Suyûfî de (ö. 911/1505) ⁽⁵⁶⁾ Begavî'nin bu uygulamasına eserlerinde işâret etmişlerdir. Kanaatimizce Begavî'nin aleyhinde ve lehinde söz söyleyen her iki grup âlimin kendilerine göre haklı yönleri vardır. Begavî yaptığı bu uygulamanın gerekçesini daha tafsilatlı bir şekilde açıklamış olsaydı belki de bu tür tartışmalar hiç olmayacaktı.

Begavî'yi tenkid edenlerden birisi de Ebû Hafs el-Kazvînî'dir (ö. 750/1349). Kazvînî, Begavî'yi eserine uydurma hadis almakla suçlamış ve kendisine göre Mesâbîh'te 18 uydurma hadisin var olduğunu söylemiştir. Ancak Kazvînî'nin uydurma olduğunu iddiâ ettiği hadisleri İbn Hacer (ö. 852/1448) ve el-Alâf (ö. 761/1359) birer birer inceleyerek kaynaklardaki yerlerini tetkik etmişler ve uydurma olmadıkları kanaatine vararak bu konuda birer risâle yazmışlardır. ⁽⁵⁷⁾ Yaptığımız incelemede bu 18 hadisin uydurma olduğu konusunda âlimlerin ittifâk etmediğini tesbit ettik. Dolayısıyla bu hadislerin ittifâkla mevzû olduğunu söylememiz mümkün değildir. Mevzû olduğu iddia edilen 18 hadisin 12 tanesi İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/ 1201) Mevzûât'ında geçmektedir. Bu hadislerden bir tanesi Begavî'nin tefsirinde ⁽⁵⁸⁾, beş tanesi Şerhü's-Sünne'de geçmektedir. ⁽⁵⁹⁾ Yaptığımız tetkikte bu 18 hadisten 7 tanesi hakkında âlimlerin farklı değerlendirmeleri söz konusudur. Geriye kalan 11 hadis ise İbnü'l-Cevzî'nin Mevzûât'ı hariç belli başlı diğer mevzûât kitaplarında yer almamaktadır. Kısaca bu hadisler İbn Hacer, Alâf ve Begavî'ye göre mevzû değildir.

Begavî'nin bu kıymetli eseri daha çok Hatîb Tebrîzî'nin (ö. 737/1336) Mesâbîh'e 1511 hadis ilâve ederek meydana getirdiği Mişkâtü'l-Mesâbîh ile bilinmekte ve okunmaktadır. Özellikle Pakistan'da en çok okunan hadis kitapları arasında yer aldığını görmekteyiz.

Mesâbîhu's-Sünne'de 28 kitap, 275 bâb ve 4930 hadis vardır. Şerhü's-Sünne'de ise 37 kitap, 1447 bâb ve 4318 adet bâb hadisi mevcuttur.

(55) Ahmed Muhammed Şâkir, el- Bâisu'l-Hasfs, 42.

(56) Suyûfî, **Tedrib**, I, 165.

(57) İbn Hacer Askalânî, **Ecvibe an Ehâdis Vaka'at fî Mesâbîhu's-Sünne ve Vusifet bi'l-Vad**. Bu risâle, Elbânî tahkikiyle 1979'da basılan Mişkâtü'l-Mesâbîh'in sonuna ve 1987'de basılan Mesâbîhu's-Sünne'nin birinci cildinin başına ilâve edilmiştir. Alâf, en-Nakdü's-Sahîh Limâ U'turida aleyhi min Ehâdisi'l-Mesâbîh isimli risâlesinde bir hadis daha ilâve ederek 19 hadis üzerinde durmaktadır.

(58) Begavî, **Me'âlimü't-Tenzîl**, III, 368.

(59) Begavî, **Şerhü's-Sünne**, I, 146, III, 299; VI, 469, 481, 518.

Mesâbîh'deki tüm kitapların aynen Şerhü's-Sünne'de değişik olarak verilmiştir. Pek çok bâb başlığı her iki eserde de aynı lafızlarla geçmektedir. Şerhü's-Sünne'nin bâb sistemi bir çok yönden Buhârî'nin bâb sistemine benzemektedir. Buhârî'nin bâb başlıklarıyla aynı olan bâb başlıklarının sayısı oldukça çoktur. Dolayısıyla Begavî'nin, eserini hazırlarken bâb sistemi açısından Buhârî'yi örnek aldığını söyleyebiliriz. Şerhü's-Sünne'nin Mesâbîh'ten en büyük farkı isminden de anlaşılacağı üzere şerh olmasıdır. Begavî'nin hadislere yaptığı yorumlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri en geniş bir şekilde Şerhü's-Sünne'de yer almaktadır. Şerhü's-Sünne'de bir müslümanın günlük hayatında lâzım olan tüm konular mevcuttur. Câmî türü eserlerde bulunması gereken sekiz bölümden tefsir bölümü hariç diğer bölümler Şerhü's-Sünne'de bulunmaktadır. Begavî tefsir yazdığı için Şerhü's-Sünne'de ayrıca tefsir bölümüne yer vermeyi gerekli bulmamış olabilir. Begavî'ye bu eserden dolayı en meşhûr olan "Muhyi's-Sünne" lâkabı verilmiştir. Tüm tabakât ve terâcim kitaplarında zikredilen bu lâkabın verilmiş sebebi şöyle anlatılır: Begavî Şerhü's-Sünne isimli hadis kitabını te'lif ettikten sonra bir gece rüyâsında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber O'na: "*Sünnetimi ihyâ ettin, Allah da seni ihyâ etsin*" şeklinde iltifatta bulunur. O günden sonra kendisine "*Muhyi's-Sünne*" lâkabı verilmiş ve bu lâkab kendisi için alem olmuştur. (60)

Genel olarak şerhlerin H. IV ve V. asırlarda yeni yeni yazılmaya balandığını gözönünde bulunduracak olursak Şerhü's-Sünne'nin ilk şerhler arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Begavî'nin, Şerhü's-Sünne'de şârih olarak en çok Hattâbî'nin (ö. 388/998) Me'âlimü's-Sünen (61) ile İ'lâmü'l-Hadîs (62) isimli şerhlerinden istifâde ettiğini görüyoruz. Bunların dışında yararlandığı başka bir şerhin olmaması dikkat çekicidir. Dolayısıyla Begavî Hattâbî'nin gerek sistem ve metodundan, gerekse görüş ve düşüncelerinden azâmi derecede yararlanmıştıdır.

Begavî başta Kütüb-i Sitte olmak üzere pek çok hadis kaynağını bizzat hocalarından senedlerle, yaşadığı dönemin anlayışına uyarak semâ ve kıraat yoluyla almıştır. Bu durumu eserinde kullanmış olduğu "ahberanâ" ve "Hadesena" tâbirlerinden anlamaktayız. Bu iki tâbir hadis âlimlerine göre en muteber ve en yüksek derecede bulunan tâbirler arasında yer almaktadır. Begavî

(60) Aliyyu'l-Kârî, *Mirkât*, I, 10; Ayrıca bk. Taşköprülüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 102.

(61) Örnekler için bk. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 280, 284; II, 500; V, 4, 76.

(62) Örnekler için bk. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 71, 92-93, 100-101, 236.

senedlerle işittiği hadisleri eserinde yine senedlerle nakletme konusunda çok dikkatlidir. Bunun sebebi de senedlerle hadis rivâyet etme geleneğinin bozulmadan devam ettirilmesi ve hadislere karşı güvenin sarsılmaması şeklinde açıklanabilir. Çok miktarda şerh içerisinde nakledilen hadisler ise kitab hacminin kabarmaması için çoğunlukla senedsiz olarak verilmektedir.

Şerhü's-Sünne'de bâb hadislerinin akabinde hadislerin hepsi için olmasa da çoğunluğun sıhhat durumu belirtilmektedir. Begavî râvileri ve senedleri çok iyi bildiği için eserinde râviler hakkında tanıtıcı, tenkid edici bilgiler, vermekte ve sened tenkidi yapmaktadır. Daha sonra hadislerin kelime ve muhtevâ açıklamalarına geçilerek hadisler değişik yönleriyle ele alınmakta, kelime ve muhtevâ açıklamaları âyet, hadis ve diğer kaynaklarla izâh edilmektedir. Özellikle ahkâm hadisleri üzerinde daha yoğun bir şekilde durulmakta ve konuyla ilgili fakihlerin görüşlerine yer verilmektedir. Ayrıca itikâdî hadislerin açıklamalarında Begavî'nin itikâdî görüşlerini öğrenmiş oluyoruz. Begavî hadislerdeki müşkil, mecâz, garib ve müphem yönleri, nâsîh ve mensûhu, ihtilâfları iyi bilen ve bütün bu problemleri izâh edebilecek seviyede bulunan bir muhaddis ve şârihtir. Zehebî (ö. 748/1347) ⁽⁶³⁾ ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505) ⁽⁶⁴⁾ O'nu hadis hâfızları arasında zikretmesi Begavî'nin hadisteki seviyesini göstermesi açısından fevkalâde önemlidir. Taşköprülüzâde de (ö. 968/1561) O'nun hadis ilminde hucet olduğunu ifâde etmektedir. ⁽⁶⁵⁾

Şerhü's-Sünne Begavî'nin ölümünden sonra da şârihler tarafından kaynak bir eser olarak kullanılmış ve bu eserden çokça istifâde edilmiştir. İstifâde eden şârihler arasında Nevevî (ö. 676/1277), Kirmânî (ö. 786/1384), İbn Hacer (ö. 852/1449), Aynî (ö. 855/1451), Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605), Muhammed b. İsmâil es-San'ânî (ö. 1182/1768), Sehârenfûrî (ö. 1346/1927) ve Mubârekfûrî'yi (ö. 1353/1934) zikredebiliriz.

NETİCE

İslâmî ilimlerin her sahasında kendisini çok iyi bir şekilde yetiştiren Begavî, pek çok talebe yetiştirerek, kıymetli eserler yazarak ilim dünyasına çift yönlü

(63) Zehebî, Siyer, XIX, 439; Tezkiratu'l-Huffâz, IV, 1257.

(64) Suyûtî, Tabakâtu'l-Huffâz, 457.

(65) Taşköprülüzâde, Miftâhü's-Saâde, II, 102; Begavi hakkında geniş bilgi için bk. Sancaklı, Safet, Begavi ve Şerhü's-Sünne'deki Şerh Metodu (Basılmamış doktora tezi, 1997).

katkıda bulunmuştur. Seviyeli bir âlim olduğu için kendisi müfessir, mukrî, muhaddis, şârih, hadis hâfızı, fakih, müctehid ve müceddid olarak anılmıştır. Eserlerini inceleyen, tetkik eden her akli selim sâhibi ve objektif davranan kişi, O'nun ilmî seviyesini, özellikle hadisteki yerini görecek ve takdir edecektir. Hadis sahasında kıymetli eserler vücûda getirmek sûretiyle hadis ilmine katkıda bulunmuş ve şârihler arasında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AFFÂR Abdulgafûr Hamîd, **el-Begavî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr**, Dâru'l-Furkân, Ammân, 1982.

AHMET Muhammed Şâkir, **el-Bâisü'l-Hasîs Şerhu ihtisâri Ulûmi'l-Hadîs**, Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1370/1951.

ALÂÎ Selâhaddîn Halil b. Keykeldî (ö. 761/1359), **en-Nakdü's-Sahîh Limâ U'turida aleyhi min Ehâdîsi'l-Mesâbîh**, thk. Abdurrâhîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, Birinci bsk., Medine, 1405/1985.

ALİYYÜ'L-KÂRÎ, Nureddîn Ali b. Muhammed (ö. 1014/1605), **Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh (I-V)**, Dâru İhyai't-Türâs, trs.

BEGAVÎ, Huseyn b. Mes'ûd (ö. 516/1122), **el-Envâr fi Şemâili'n-Nebîyyi'l-Muhtâr (I-II)**, thk. İbrâhim Ya'kûbî, Beyrût, 1409/1989.

....., **Me'âlimü't-Tenzîl (I-V)**, thk. Hâlid Abdurrahmân el-Ikk ve Mervân Sivâr, İkinci bsk., Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1413/1992.

....., **Mesâbîhu's-Sünne (I-IV)**, thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî, Muhammed Selim İbrâhim, Cemâl Hamdi ez-Zehabî, Dâru'l-Ma'rife, birinci bsk., Beyrût, 1407/1987.

....., **Şerhü's-Sünne (I-VIII)**, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adîl Ahmet Abdülmevcûd, Daru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Birinci bsk., Beyrût, 1412/1992.

BROCKELMANN, Carl, **Supplementband (I-III)**, Leiden, 1937 (Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (I-VI), Arapçaya terc. Abdülhalim en-Neccâr, Dâru'l-Maârif, ikinci bsk., Kâhire, 1983).

İ.A. , **Begavî Maddesi**, İslâm Ansiklopedisi, terc. Komisyon, M.E.B. İst., 1971. **DÂVUDÎ**, Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 945/1539), **Tabakâtü'l-Müfessirîn (I-II)** , Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, trs.

- EBÜ'L-FİDÂ, İsmâil b. Ali b. Mahmûd (ö. 732/1331), **el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer** (I-IV), trs.
- HATÎB TEBRÎZÎ, Veliyüddîn Muhammed b. Abdillâh (ö. 737/1336), **Mişkâtü'l-Mesâbih** (I-III), thk. Nâsiruddîn el-Elbânî, Mektebetü'l-İslâmî, İkinci bsk., Beyrût, 1399/1979.
- HUVANSÂRÎ, Muhammed Bakır (ö. 1313/1897), **Ravzatü'l-Cennât fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât** (I-VIII), thk. İsmâiliyyân Esedullâh, Tahran, 1391.
- İBN BEDRÂN, Abdülkâdir, **Tehzîbü Târîhi İbn Asâkir** (I-VII), ikinci bsk. Beyrût, 1399/1979.
- İBNÜ'L-ESÎR, el-Cezerî İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), **el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb** (I-III), Dâru Sâdır, Beyrût, trs.
-, **el-Kâmil fi't-Târîh** (I-XII), Beyrût, 1966.
- İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681/1282), **Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân** (I-VIII), thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrût, 1397/1977.
- İBNÜ'L-İMÂD, Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. el-İmâd (ö. 1089/1678), **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb** (I-VIII), Dâru ihyâi't-Türâsi'l Arabî, Beyrût, trs.
- İBN KÂDÎ ŞEHBE, Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed (ö. 851/1448), **Tabakâtü's-Şâfiyye** (I-IV), thk. Hâfız Abdülhalîm Hân, Birinci bsk., Beyrût 1407/1987.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), **el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târîh** (I-XIV), Beyrût, 1966.
- İBNÜ'S-SALÂH, Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân (ö. 643/1245), **Ulûmu'l-Hadîs** (Mukaddime) thk. Mustafa Dîb el-Boğâ, Mektebetü'l-Fârâbî, 1404/1984.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemâlüddîn Yûsuf el-Atebekî (ö. 874/1469), **en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire** (I-XVI), Dâru'l-Kütüb, 1929.
- İSMÂİL PAŞA (ö. 1339/1920), **Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn** (I-II), İst. 1951.
- KÂFİYECİ, Muhyiddîn Muhammed b. Süleymân (ö. 879/1474), **el-Muhtasar fî ilmi'l-Eser**, Dâru'r-Rüşd, Birinci bsk., Riyad, 1407/1987.
- KÂTİB ÇELEBÎ, Mustafa b. Abdillâh (ö. 1067/1657), **Keşfu'z-Zunûn** (I-II), Haz. M. Şerâfeddîn Yaltkaya, ve Kilisli Rifat Bilge, M.E.B., İst., 1941.

KAZVÎNÎ, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed (ö. 682/1283), **Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, Dâru Sâdır, Beyrût, trs.

MUHAMMED İbrâhim Şerîf, **el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsîruhû li'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru's-Selâm, Kâhire, 1406/1986.

SAFEDÎ, Salâhaddîn Halil b. Aybek (ö. 764/1363), **Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefayât**, (I-XVII), thk. Huceyrî Muhammed, Beyrût, 1404/1984.

SEM'ÂNÎ, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed (ö. 562/1167), **el-Ensâb** (I-V), thk. Abdullah Ömer el-Barûdî, Dâru'l-Cinân, Birinci bsk., Beyrût, 1408/1988.

....., **et-Tahbîr fi'l-Mu'cemi'l-Kebîr** (I-II), thk. Nâci Sâlim, Matbaatü'l-İrşâd, Bağdat, 1395/1975.

SEZGİN, Fuât, **Geshichte Der Arabischen Schriftums** (GAS), I-VIII, Leiden, 1967.

SUBKÎ, Tâciüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali (ö. 771/1369), **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ** (I-VI), Dâru'l-Ma'rife ikinci bsk. Beyrût, 1324.

....., **Tabakâtü's-Suğrâ**, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Şehit Ali Paşa, No: 1909 (Yazma).

SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdürrâhmân b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), **Tabakâtü'l-Huffâz**, Birinci bsk. Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 1403/1983.

....., **Tabakâtü'l-Müfessirîn**, thk. Ali Muhammed Ömer, Birinci bsk., Kâhire, 1396/1976.

....., **Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî** (I-II), thk. Abdülvehhâb Abdüllâtif, İkinci bsk., Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrût 1399/1979.

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE, Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561), **Miftâhü's-Sa'âde** (I-II), thk. Kâmil Kâmil Bekri ve Abdülvehhâb Ebu'n-Nûr, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîs, Kâhire, 1968.

TOPALOĞLU, Nuri, **Selçuklu Devri Muhaddisleri**, D.İ.B. Yay., Ank. 1988.

YAFÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Esad (ö. 768/1366), **Mir'âtü'l-Cinân** (I-IV), Müessesetü'r-Risâle, İkinci bsk., Beyrût, 1390/1970.

YÂKÛT el-Hamevî, Ebû Abdillâh (ö. 626/1228), **Mu'cemu'l-Büldân** (I-IV), Dâru Sâdır, Beyrût, 1957.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1347), **el-İber fi Haberi men**

Ğaber (I-IV), thk. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Za'lûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1405/1985.

....., **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ (I-XXV)**, thk. Şuayb el-Arnaût ve Hüseyin el-Esed, Müssetü'r-Risâle , üçüncü bsk., Beyrût, 1405/1985.

....., **Târîhu'l-İslâm**, XIII. cilt, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Ayasofya Bölümü, No: 3010 (Yazma).

....., **Tezkiratü'l-Huffâz (I-IV)**, Dâru İhyâi't- Tûrasi'l-Arabî, Beyrût, 1374.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **el-A'lâm (I-XI)**, üçüncü bsk., Beyrût, 1969.

